

УДК 658.14:005.336.4

*О.Г. Харковина***ФІНАНСУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ
ПІДПРИЄМСТВА: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ**

У статті досліджено проблемні аспекти фінансування інтелектуального капіталу підприємства. Визначено негативний стан інтелектуального капіталу підприємства та можливості його фінансування для підприємств України, виокремлено ключові проблеми. Розглянуто зарубіжний досвід фінансування інтелектуального капіталу.

The article is dedicated to the investigation of problematic aspects of financing intellectual capital in companies. Experience has shown that appropriate attention in companies is not always

given to intellectual capital development because it leads to substantial expenses. Intellectual capital financing is a long-term investment, but nowadays companies don't want to invest in such things, trying to make fast moves to development.

Also the article defines negative condition of intellectual capital of enterprise and denotes key problems of financing. The main problems of intellectual capital financing are: undefined to get profit and not taking necessity of planning future rational strategies and priorities of innovation sphere development into account. This means that state innovation policy doesn't take place and it's realization is not foreseen; absence of expenses item for intellectual capital financing for most of the Ukrainian companies; low motivation of enterprise top management in expenses for intellectual capital financing priority; reducing rate of scientific research and development; brain capital outflow due to globalization and difficult economic situation; inability to attract investment for intellectual capital development.

In addition, foreign experience in financing brain capital is given. European countries, the USA, Japan and Israel have other situation in financing brain capital. Companies in Israel analyze their possibilities to create effective tools for giving invisible price factors, intangible assets in conditions of competitive benefits with help of intellectual capital development condition report.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, підприємство, проблемні аспекти фінансування, інвестування, наукові дослідження, наукові кадри.

Key words: information, knowledge, intellectual resources, intellectual capital of the company, the structure of intellectual capital, innovation.

Інтелектуальний капітал є рушійною силою в становленні та розвитку будь-якого підприємства та сучасного суспільства в цілому. Однак на ряду з важливістю інтелектуального капіталу постають проблеми нагальності його фінансування. Питанням інтелектуального капіталу присвячено значну кількість наукових досліджень. Але, на нашу думку, проблемні аспекти фінансування інтелектуального капіталу підприємства досі детально не досліджені та потребують підвищеної уваги. Враховуючи динамічність та нестабільність економічної системи, виникає потреба дослідження проблемних аспектів фінансування інтелектуального капіталу підприємства.

Значну увагу питанням щодо визначення сутності та особливостей розвитку інтелектуального капіталу приділяли такі вчені, як Базилевич В., Белл Д., Бендиков М., Бервено О., Гавкалова Н., Геєць В., Даффі Д., Джамай Е., Джойя Л., Едвінсон Л., Іноземцев В. та інші. Проблемами фінансування інноваційного капіталу займалися: Ілляшенко С., Лебедева Л., Сова Ю., Ярмош В. та інші.

Метою статті є визначення та аналіз проблемних аспектів фінансування інтелектуального капіталу підприємства в Україні.

Сучасна фінансово-економічна криза назривала протягом кількох років. Накопичення колосальних диспропорцій усередині економічної системи призвело до поширення кризових явищ. За таких умов поживлення економіки та її перехід у фазу зростання можливі лише після вирішення комплексу проблем оновлення основного капіталу, становлення нового технологічного укладу, утвердження нового технологічного способу виробництва, здійснення необхідних структурних змін на ринках та фінансової санації компаній. Історичний досвід свідчить про ефективність вирішення подібних проблем шляхом впровадження у виробничий процес інновацій та здійснення відповідної реструктуризації [7, с. 85].

Сектори економіки, що пов'язані з програмним забезпеченням, ІТ розробками, виробництвом засобів зв'язку, не маючи великого матеріального забезпечення, розвиваються спираючись на інтелектуальний капітал. Водночас великі виробничі галузі починають розуміти, що підвищення прибутків залежить не тільки від виробничих потужностей, а й від продуктів інтелектуальної діяльності. Інтелектуальний капітал підприємства – це його стратегічних ресурс, який забезпечує стабільність та дозволяє створювати конкурентні переваги [1; 9].

Як показує практика, не завжди належну увагу на підприємствах приділяють саме розвитку інтелектуального капіталу, оскільки це потребує значних фінансових витрат. До таких витрат можна віднести: витрати на програмне забезпечення; витрати на комп'ютерне та технологічне оснащення; витрати на навчання та перепідготовку персоналу; витрати на науково-дослідну роботу. Всі ці види витрат створюють значне фінансове навантаження на підприємства. В умовах кризи підприємства визначають для себе пріоритетні напрями фінансування, в яких практично не має місця для фінансування інтелектуального капіталу. Програмне забезпечення не оновлюється, зміна комп'ютерного та технологічного оснащення здійснюється, здебільшого, з причин фізичного, а не морального зносу. Керівництво більшості підприємств не бачить користі у вкладанні коштів у навчання та перекваліфікацію персоналу. Підприємства використовують раніше отримані продукти інтелектуальної власності (патенти та торгові марки), отримуючи з них основний прибуток, та не вкладають кошти у розроблення нових. Проте, з огляду на зростаючу конкуренцію та темпи розвитку економіки в цілому, очевидна необхідність фінансування інтелектуального капіталу. Це дасть поштовх для стабільного функціонування підприємства в кризовий період та дозволить поступово збільшити прибутки підприємства.

Слід зазначити, що проблеми фінансування інтелектуального капіталу мають системний характер. Розвиток інтелектуального капіталу відбувається за ініціативи та бажанням керівної ланки кожного окремого підприємства і, практично, не контролюється, не мотивується і не заохочується з боку держави [10, с. 59].

На нашу думку, до основних проблем фінансування інтелектуального капіталу підприємства належать: невизначені раціональні стратегії і пріоритети розвитку інноваційної сфери, тобто відсутня державна інноваційна політика і не передбачена її реалізація; відсутність статті видатків на фінансування інтелектуального капіталу на більшості підприємств України; низька мотивація керівної ланки підприємства у пріоритетності видатків на фінансування інтелектуального капіталу; зменшення темпів наукових досліджень і розробок; відтік інтелектуального капіталу за рахунок глобалізацій чинників та складної економічної ситуації; неможливість залучення інвестицій для розвитку інтелектуального капіталу.

Вищезазначене демонструє системність проблеми фінансування інтелектуального капіталу. Стає зрозумілим, що це не тільки проблеми кожного окремого підприємства, це проблеми, які потрібно вирішувати у співпраці з державними та місцевими органами влади.

Для більш ефективного вирішення проблем фінансування інтелектуального капіталу необхідна, насамперед, належна інноваційна політика. Основні положення державної інноваційної політики задекларовані у Концепції науково-технологічного та

інноваційного розвитку України, що була схвалена Постановою Верховної Ради України у липні 1999 р., та є базовим нормативно-правовим актом у сфері наукової та інноваційної діяльності. На жаль, можна констатувати той факт, що положення «Концепції...» так і не були реалізовані. З часу ухвалення документу ситуація в інноваційній сфері країни не поліпилася, основні цілі Концепції не досягнуті, всі вони мають суто декларативний характер [6].

Іншим проблемним аспектом є відсутність статті видатків на фінансування інтелектуального капіталу на більшості підприємств України.

За статистичними даними, наведеними у табл. 1, можна зробити висновок, що дуже малий відсоток підприємств в Україні є інноваційно-активними. Таких підприємств 16,8 % станом на 2013 р. Тенденція свідчить про зменшення загальної суми витрат на інновації, також простежується зменшення витрат на придбання машин обладнання та програмного забезпечення.

Таблиця 1

Інноваційна активність підприємств [4]

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками					
			дослідження і розробки	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань	придбання машин обладнання та програмного забезпечення	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР			
	%		млн грн					
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47,0	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87,0	5546,3	2290,

Крім цього, існує обмеженість вибору джерел фінансування (переважна більшість інвестицій у інноваційні проекти здійснювалася за власні кошти суб'єктів підприємницької діяльності, незначну частку мали ресурси, залучені на фінансовому ринку, видатки державного й місцевого бюджетів, включаючи державні цільові фонди та кошти іноземних інвесторів), що гальмує процеси формування фінансових ресурсів інноваційно-активними підприємствами, що спрямовувалися на впровадженні техніко-технологічних інновацій. Усе це свідчить про відсутність результативної структурної, зовнішньоекономічної та фінансової політики держави, низький рівень інноваційної активності промислових підприємств України [7, с. 87].

Зазначене вище є також наслідком низької мотивації керівної ланки підприємства у пріоритетності видатків на фінансування інтелектуального капіталу — ще одного проблемного аспекту в цій галузі. Заохочення та мотивація керівництва підприємств

до збільшення видатків на фінансування інтелектуального капіталу може бути реалізована через податкові пільги, які передбачені Законом України «Про інноваційну діяльність». Проте на сьогоднішній день Законом України «Про державний бюджет» призупинилася дія статей 21 і 22 Закону «Про інноваційну діяльність», якими передбачено пільги на податки та платежі для інноваційних підприємств. Тобто в Україні фактично не передбачені пільги інноваційним підприємствам і дія Закону «Про інноваційну діяльність» заблокована [6].

Ця проблема також пов'язана з нерозумінням керівниками підприємств важливості фінансування інтелектуального капіталу підприємства, особливо це яскраво виражено на підприємствах державної форми власності. Таке фінансування є довгостроковою інвестицією, але сьогодні компанії не бажають робити інвестиції на довгий термін, намагаючись якнайшвидше отримати прибуток і не враховують необхідності планувати майбутні кроки розвитку. Також необхідно зазначити, що інтелектуальний капітал як інновація розглядається керівниками більшості українських підприємств дуже вузько [3].

Зменшення наукових досліджень, науково-дослідних робіт та навчання персоналу також стає ще однією перешкодою на шляху нарощування інтелектуального капіталу підприємства. Ця тенденція є наслідком таких чинників: неналежного фінансування науково-дослідної та дослідно-виробничої сфери за залишковим принципом; відсутності ринкової конкуренції в даній галузі, та, як наслідок, зменшення ступеня розвитку підприємницької діяльності та інновації; відсутності договірних відносин між структурами, що здійснюють науково-технічні розробки та просування наукових результатів на ринки та впровадження їх у виробництво; низької зацікавленості підприємств у прискореному впровадженні наукових досягнень у виробництво, що могло би прискорити оборот коштів, які вкладуються у наукові дослідження та формування інтелектуального капіталу; відсутності можливостей прискорення процесу нагромадження капіталу, який залучається у науково-дослідну сферу, його концентрація, і створення на цій основі міцної фінансової бази для здійснення наукових досліджень, що зумовлює створення інтелектуального продукту, а разом з тим й інтелектуального капіталу; низької можливості використання різних джерел інвестування науково-технічних розробок (державних та недержавних), не має механізму економічного стимулювання відповідних установ, організацій, підприємств з метою залучення їх до інноваційної діяльності [8, с. 238–239].

Людський потенціал України здатний до нарощування та розвитку інтелектуального капіталу і піддається науковій міграції. Останнє стає суттєвою проблемою, оскільки в кризовий період не має належного фінансового забезпечення наукової та науково-дослідної сфери. Україна ще володіє досить вагомим науково-технічним кадровим потенціалом. Але, на жаль, внаслідок цілої низки політичних, економічних, соціальних проблем вже втратила близько третини свого наукового потенціалу і продовжує втрачати. Неналежна увага уряду країни до збереження та відновлення наукового потенціалу України призвела до зменшення на 50 % чисельності науковців середнього віку та майже на 60 % молодшого наукового персоналу. Існує значний розрив між підготовкою наукових кадрів та їх залученням до роботи у науковій сфері, незважаючи на те, що чисельність докторів та кандидатів наук зростає. Частка тих, хто залучений до наукової та науково-технічної діяльності неухильно скорочу-

ється. Протягом 2000–2013 рр. кількість докторів наук збільшилася на 47,7 %, однак їх кількість у сфері наукової та науково-технічної діяльності зросла тільки на 9,8 %. Чисельність кандидатів наук зросла протягом 2000–2013 рр. на 45,8 %, однак кількість тих, хто займається науковою роботою зменшилась на 34,7 %. Це свідчить про те, що фахівці з науковим ступенем, особливо молодь, більш схильні до міграції [5].

Низький рівень інвестиційної активності також має вплив на стан інтелектуального капіталу підприємства. Основними чинниками, які негативно впливають на інвестиційну активність і зумовлюють високий ризик інвестування підприємств в Україні, є надто затяжний і непослідовний характер ринкового реформування економіки, правова, економічна й політична нестабільність, недосконалі фінансово-кредитна і податкова система, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури, відсутність ринку землі, низький рівень сприяння органів місцевої влади у здійсненні інвестиційної діяльності на місцях [2].

Дещо інша ситуація з фінансуванням інтелектуального капіталу підприємства сформувалася в європейських країнах та Сполучених Штатах Америки, Японії, Ізраїлю.

Для порівняння пропонуємо розглянути Ізраїль. В Ізраїлі компанії за допомогою звіту про стан розвитку інтелектуального капіталу аналізують можливість компанії створювати ефективні інструменти для подання невидимих вартісних факторів, нематеріальних активів в умовах конкуруючих переваг.

На відміну від України, інтелектуальний капітал ізраїльських підприємств характеризується унікальною комбінацією широкого охоплення міждисциплінарних знань, креативністю і оригінальним мисленням. Ці якості формують постійний потік нових ідей, інноваційних розробок і революційних технологій. Інтенсивність рівня кооперації між академічними структурами (академією) і high-tech індустрією – один із факторів, який повністю підтримується державою і забезпечує практичне зростання розвитку інтелектуального капіталу в усіх сферах економіки. Внаслідок цього, Ізраїль є важливим R & D центром для міжнародних high-tech компаній і займає друге місце за кількістю start-up компаній після Силіконової Долини. Починаючи з 2002 р., число high-tech start-up компаній зростає приблизно по 3000 компаній на рік. Ізраїль витрачає на освіту за останні 5 років в середньому понад 7 % від ВВП, а це 20 млрд доларів США (до уваги не беруться витрати комерційних компаній). Для порівняння, в Україні витрачається близько 3 % від ВВП – 3,4 млрд доларів США.

Опираючись на вищевикладене зазначимо, що розглянуті проблеми фінансування інтелектуального капіталу підприємства вказують на термінову потребу приділенню його розвитку належної уваги. Для вирішення розглянутих проблем потрібний комплексний підхід не тільки керівників підприємств та організацій, а загальна державна стратегія розвитку інтелектуального капіталу.

Це дає можливість зробити висновок, що тільки в поєднанні державного та комерційного секторів економіки можна досягнути позитивних тенденцій, а згодом і результатів у сфері розвитку, збереження інтелектуального капіталу. За рахунок державних гарантій можна забезпечити залучення довгострокових інвестицій у розвиток інтелектуального капіталу, та в поєднанні його з різноманітними економічними сферами господарювання забезпечити стале економічне зростання.

1. *Возняк Г.* Інтелектуальний капітал підприємств: проблеми ідентифікації та оцінки [Електронний ресурс] / Г. Возняк, Л. Бенюська. — 2009. — Вип. 41. — С. 115–123. — Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/faculty/ekonom/Visnyk_Ekonom/2009_41/115-123.pdf;
2. *Гулько Л.* Тенденції інвестиційної активності в Україні [Електронний ресурс] / Л. Гулько, В. Гавриш // Каталог статей Sophus — 2011. — Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2011_11_15_16_kampodilsk/section_3_2011_11_15_16/tendenciji_investicijnoji_aktivnosti_v_ukrajini/5-1-0-74;
3. *Єременко А.В.* Інтелектуальний капітал як основна домінанта нематеріальних активів / А.В. Єременко // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. — 2013. — № 7. — С. 60–64;
4. Інноваційна активність підприємств: економічна статистика / наука, технології та інновації [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html;
5. *Кравченко О.В.* Оцінка інвестиційної активності промислових підприємств в Україні [Електронний ресурс] / О.В. Кравченко // «Ефективна економіка». — 2014. — № 8 — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3269>;
6. *Лебедева Л.В.* Сучасна інноваційна політика держави в Україні: проблеми та перспективи реформування [Електронний ресурс] / Л.В. Лебедева // «Ефективна економіка». — 2014. — № 1. — Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2664> html;
7. Маркетинг. Менеджмент. Інновації: монографія / [за ред. С.М. Ілляшенка]. — Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2010. — 621 с.;
8. Облік, економіка, менеджмент: наукові нотатки: міжнар. зб. наук. праць [Електронний ресурс] / відпов. ред. І.Б. Садовська. — Луцьк: РВВ Луцького НТУ — 2014. — Вип. 3 — С. 1–450. — Режим доступу: http://oia.lntu.edu.ua/files/_3-2014.pdf;
9. *Оксанич О.Е.* Напрямки розвитку інтелектуального капіталу підприємств України [Електронний ресурс] / О.Е. Оксанич, Р.Я. Старик. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vviem/2011_1/18.pdf;
10. *Шипуліна Ю.С.* Критерії та методика діагностики інноваційного потенціалу промислового підприємства / Ю.С. Шипуліна // Механізм регулювання економіки. — 2008. — Т. 1. — № 3. — С. 58–63.